

GUILLAUME MÉTAYER (1972) Párizs

A boldog műfordító esete

Jeney Zoltán beszélgetése
Guillaume Métayer-val

Mit jelent a magyar költészet egy francia olvasó számára? Miben ragadhatjuk meg a századvégi magyar líra sajátos erejét? Mi köze van Petőfinak Nietzschehez? Milyen a magyar irodalom helyzete ma Franciaországban? Többek közt ezekről a kérdésekről is beszélgettünk Guillaume Métayer költővel, a magyar irodalom francia fordítójával.

► Mióta foglalkozol a magyar irodalommal, és mi vitt rá, hogy a fordításába fogj?

► A magyar irodalom és azon belül is a költészet felfedezése, továbbá a vágy, hogy megjelenítem leleményeit és szépségeit a saját szövegeimben, már több mint húsz éve életem szerves része. Ha egy költőt a saját nyelvünkön ismerhetünk meg, az már önmagában csodálatos, ám az, hogy az irodalmi újdonság élvezete egy idegen nyelv univerzumában talált rám, ráadásul egy, a világon nem sokak által beszélt és használt nyelvben, az páratlan élményt adott. A világ hirtelen kitágult, mint a mesében. A magyar költészet kincseinek kézzelfogható közelségbe kerülése pedig egészen lenyűgözött. Nagy örömmel tanultam a nyelvet, és fedeztem fel általa költészetét. Ezzel megadhattam magamnak a gyermekkor érzéseivel való visszatérés örömét. Mert kétség nem fér hozzá, az anyanyelvünket is így tanuljuk, mint a költészetet, idegenként, telve a vággyal, hogy hozzáférhessünk a többiek, a felnőttek, a nagyobb gyerekek titkos nyelvéhez.

A magyar költők megfajtása, lépésről lépésre, a kezdeti nehézségek leküzdése után visszahozta számomra ezt az eredendő ámulatot, amely Magyarország felfedezésével egy időben, a textus és a kontextus párhuzamos „olvasásának” lehetőségével megtoldva valamiféle állandó ingázást indított el bennem. Lehetetlen lenne felsorolni mindazt, amit ez az élmény adott: újrakezdődött az életem egy másik nyelvben, váratlanul hosszabbítást kapott egy ismeretlen irányba, új viszonyítási pontjaim lettek, amilyenek kevés franciának jutottak. Új kötelékek alakultak ki, néha erősebbek, mint amikbe beleszülettem, barátságok születtek a nyelvi határokon túl, és általuk az egykori vasfüggöny köddé vált. Mások emlékeinek segítségével egy másik életet élhettem, megismerhettem a történelem egy olyan részét, amelyről korábban nem sokat tudtunk, de mégis vonzódtunk hozzá, legalább annyira, mint amennyire aggodalommal töltött el minket... Ebben az ismerkedésben benne volt a Falon túliakkal barátkozás pátosza is, ami 2004 óta már biztosan nincs meg azokban, akik később kezdtek el Magyarországgal foglalkozni. Egyszerre volt ez felfedező út és régóta várt egymásra találás, a Hasonló és a Különböző állandó játéka, tükörbe nézés, találkozás rég látott rokonokkal, érzelmes színműben az egymásra ismerés jelenete.

Kemény István költészete úgy bontakozott ki előttem, mint az igazi költészet modellje, amihez hasonlót a francia versek közt nem találtam, tökéletes ötvözete a modernségnek és az emlékezésnek, a líraiságnak és az eltávolításnak, a (történelmi vagy köznapi) referencialitásnak és a fantáziának. Megérintett továbbá Franciaország erős jelenléte a költészetében: egy Franciaországra vetett magyar tekintet, amit keresztezett az én Magyarországra vetett francia tekintetem. Egyébiránt ebben a költészetben nem volt semmi divatkövetés, semmi rendszernek való megfelelés, szemben például a francia költészet jelentős részével, amely sokszor úgy tűnt, valamiféle kollektív rajongásra épül. Ennek a rajongásnak a tárgya egyfajta „eszköztár”, amelynek megvalósulási formái sokféle: lehet például a kötetek tematizálása (mondjuk, manapság a biopoétika) vagy korábban a *metapoézis* – amely nem szólt másról, csak az írás aktusáról, a „beszédről”, a „nyelvről”, mindezt egy nehézkes kripto-heideggeri mázzal leöntve –, illetve a költészet lehetetlenségét hangsúlyozó és annak elfojtására törekvő *antipoézis* közötti zavaros párbeszéd. Ez engem egyáltalán nem vonzott; sem a Lét metafizikáját kiszolgáló költészet, sem a költészet lerombolása, ami számomra olyasmiről volt, mint a kultúra elkényeztetett gyerekeinek csínytevése. Egyszóval Magyarországon találtam meg azokat a költőket, akiket igazán szeretek: sokféle hang egy csodálatos generációból, amely if-

júságában még megélte a szocializmus végét, de már ismerte a belső szabadság élményét, Kemény István, Vörös István, Tóth Krisztina, Lackfi János, Térey János, Kun Árpád, Peer Krisztián...

➤ **Hogyan látod a magyar irodalom helyzetét Franciaországban? Van-e rá kereslet? Van-e ismertsége? A fordításoknak kritikai visszhangja?**

➤ A magyar irodalom az elmúlt húsz évben különleges helyet vívott ki magának Franciaországban. Mondjuk, van is mit behozni több évtizednyi masszív érdektelenség után. Mostanság ha az ember besétál a Quartier Latin híres könyvesboltjába, a Gibert-be,¹ az első mozgólépcsőn felérve rögtön a „magyar irodalom” részlegbe botlik. A magyarból fordított könyveket már nem keverik bele a „közép-európai irodalom” (lánykori nevén „keleti országok” részleg) kötetei közé, mint korábban, és a kínálat sokkal nagyobb, mint, teszem azt, a lengyel részlegen, holott a lengyelekkel történelmileg szorosabb a kapcsolatunk. Ez nagyrészt a fordítók és a kiadók elszánt tevékenységének köszönhető.

A költők már Gara László és az általa munkára fogott neves francia poéták közbenjárása óta megkapták a piros szőnyeget (itt az 1962-es híres antológiára gondolok, ami a Seuil Kiadónál jelent meg, illetve a nagy Seghersnél kiadott Illyés Gyula-, Ady Endre- és József Attila-kötetekre). De a prózaírók is megtalálták a maguk útját Virág Ibolya, Viviane Hamy és Frédéric Cambourakis erőfeszítéseinek köszönhetően. A magyar Nobel-díj szintén megtette hatását: a számos Kertész-kötet nyomdokán az Actes Sud Kiadónál megjelentek Darvasi László, Bartis Attila és Totth Benedek regényei is. A Gallimard Kiadónak is megvannak a maga magyar szerzői Esterházy Péter, Dragomán György és Tóth Krisztina személyében. A Christian Bourgois Kiadónak nagy sikert hozott a *Nincstelnek*: egy nap például a Mouffetard utcában sétálva egy könyvesbolt kirakatában Borbély Szilárd fotóját pillantottam meg. Ez húsz évvel ezelőtt teljesen elképzelhetetlen lett volna. A Le Monde des Livres az első oldalon számolt be Borbély könyvéről, Tóth Krisztina *Vonalkódjáról* pedig, ami az én fordításomban jelent meg, a Libération közölt kétoldalas recenziót. A magyar irodalom tehát létezik és érezteti jelenlétét Franciaországban, ami egyáltalán nem volt jellemző abban az időben, amikor elkezdtem fordítással foglalkozni. A Sillage Kiadónál megjelent József Attila-kötetem, amelynek szintén volt visszhangja a Le Monde des Livres hasábjain, immár a harmadik utánnyomás alatt van. Ezzel szemben az ugyanennél a kiadónál kijött Petőfi-kötetem érdekes módon egyetlen újságíró érdeklődését sem keltette fel... Megjegyzem, elküldtem ezt a kis könyvet, a *Felhőket* Milan Kunderának, és válaszevele, amelyben kifejti, hogy mekkora örömet okozott neki a mű megismerése, egyik legnagyobb büszkeségem.

➤ **Tudományos területen is dolgozol, mennyire vezetted be a fordítási tapasztalataidat a kutatói, oktatói munkádba?**

➤ A magyar nyelv kezdetben menekülés volt a tanulmányok elől, aféle titkos kert. Nem kevertem bele tudományos munkáimba, amelyek a francia felvilágosodás franciaországi és német recepciója körül forogtak. Filozófiatörténeti téma, de van aktualitása a vallásosság franciaországi és európai újraéledésének tükrében. Doktori disszertációmban (a címe *Nietzsche és Voltaire*) azt igyekeztem bemutatni, hogy Nietzsche polemizáló és filozófiai megnyilvánulásainak egy lényegi rétege Voltairétől eredeztethető. Ezzel is szerettem volna egy kis löketet adni a posztmodern gondolkodóknak, hogy térjenek vissza a felvilágosodás kritikus szellemiségéhez, ahelyett hogy boldogan sutba dobják a „nagy alapműveket” – holott már magánál Voltaire-nél is látható némi szkepticizmus a „nagy alapművekkel” kapcsolatban. A másik kutatási területem (akkor is az volt, és ma is az) a 19. század végének egy másik nagy voltaire-iánusa, Anatole France, akitől szintén sokat tanulhatunk még napjainkban is. Egyszer írtam egy cikket Kemény Istvánról, és itt-ott elejtettem egy-egy kisebb szöveget magyar szerzőkről, ennyi volt kalandozásom a magyar irodalomtudomány területén, de nem nevezném magam a magyar irodalom szakértőjének, mint ahogy olyasvalaki teheti, aki Magyarországon vagy legalább magyarul folytatta a tanulmányait. Ezért szorítokozom e téren csupán néhány rövidebb megnyilvánulásra.

Amiben viszont nagy hasznát veszem a magyar irodalomban szerzett tapasztalataimnak, az a témáim és bizonyos magyar vonatkozások közötti összefüggések feltárása. Felfedeztem például, hogy Anatole France titkos szerelmi viszonyt folytatott Ady Endre Itókájával² (az erről szóló francia

¹ A Gibert Joseph egy hatemeletes könyváruház, Párizs, sőt egész Franciaország legnagyobb könyvesboltja [a ford.].

² Bölöni Györgyné született Márkus Otília, aki Kémeri Sándor álnéven is publikált [a ford.].

nyelvű cikkem nemrég jelent meg egy Szávai János professzor tiszteletére összeállított tanulmánykötetben), vagy például felfedtem a francia olvasóközönség előtt – sőt olykor a magyar közönség előtt is – az ifjú Nietzsche kapcsolatát Magyarországgal (főleg Petőfivel), írtam továbbá Kertész Imre Nietzschehez fűződő viszonyáról (ez a *Lignes* folyóiratban jelent meg, egy 2013-as konferencia anyagában).

Ami a fordításból mint irodalmi tevékenységből származó tapasztalataimat illeti, ezeket egy humoros hangvételű, patafizikai cikksorozatban gyűjtöttem össze, ami 2020-ban jelent meg *A comme Babel* címmel a La Rumeur Libre Kiadónál. Ebben a könyvben sok szó esik a magyar irodalomról. Talán egy nap majd megjelenik magyarul is, mindenesetre már most elnézést kérek a leendő fordítótól... Egy fejezet már megjelent belőle horvátul Vanda Mikšićnek köszönhetően, és tudom, hogy a tanítványainak, akik fordították, komoly gondot okoztak a francia magas- és populáris kultúrára vonatkozó utalásaim, no meg a szójátékaim...

▼ **Több nyelvet is igádba hajtottál (német, szlovén, magyar, latin és még amiről nem tudok), hogy tudsz ennyi nyelvből fordítani egyszerre?**

✓ Elsősorban magyarból fordítok. Ezzel azonosítom magam teljes mértékben. A tanulmányaimhoz kötődő munkáimon kívül soha nem fordítottam azon nyelvekből, latinból és görögből, amelyeket az egyetemen tanultam – ezt sajnálom. Németből főként Nietzsche verseit fordítottam – ez szorosan kötődik tudományos munkámhoz. Valójában hiányt pótoltam, ugyanis nem létezett korábban összegyűjtött kiadás a költészetéből, még németül sem, így hát az én fordításkötetem az egyetlen Nietzsche-összes a világon. Ez egyszerre volt tudományos és fordítói tett, vagyis két legyet ütöttem egy csapásra, összekötöttem két alkotói éneket. Azóta megjelent egy német kiadás is Svájcban, amelyben bizonyos megállapításaimat nem vették figyelembe, például hogy egy-két verset tévesen tulajdonítanak Nietzsche-nek.

Ami a szlovén munkámat illeti, ott kezdetben csupán egy létező francia fordítást kellett volna átszabni, hogy igazi versek legyenek franciául is. Végül újr fordítottam az egész kötetet, mint valami zugvegyész, különféle alapanyagokkal kísérletezve: alapul ott volt a szlovén szöveg, vettem hozzá a német fordítást, az angolt, a meglévő franciát, és beszéltem (angolul, online) a szerzővel, Aleš Štegerrel.

▼ **Eddigi munkáid meglehetősen szerteágazóak: kortárs próza, kortárs líra, klasszikus lírai költészet, klasszikus epikus költészet stb. Van-e olyan terület, amit nagyobb kedvvel fordítasz?**

✓ Főleg magyar költészetet fordítok. Kortárs költészettel kezdtem. Zömmel Kemény Istvánt fordítottam, de egy-két Kun Árpád-, Vörös István-, Imreh András-vers is elérem került. Ennek köszönhetem, hogy mint költőt és mint fordítót ajánlott engem Tóth Krisztina a Gallimard-nak a *Vonalkód* fordításához, ugyanis azt szerette volna, hogy tömör és szigorú prózájának költői vénájú fordítója legyen, aki képes megtartani azokat a finom *vonalat*kat, amelyek egyik szövegből a másikba láthatatlanul átvezetnek, és nem csupán a novellacímek szintjén. Aztán elindultam visszafelé az időben, hogy elmélyítsem ismereteimet a magyar költészet terén, József Attilától Petőfi Sándoron át Garay Jánosig.

Leginkább verset szeretek fordítani. Volt alkalmam elsajátítani a személyes írásmódot és a kötött formák fordítását (inkább a hangzókkal játszva, semmint mániákus megfeleltetésekkel, amelyek adott esetben a poézis kárára válnak), de szeretem a nem kötött formájú versek fordítását is. A magyar költészet formagazdagsága, a posztmoderné vagy más irányzatoké, igazi boldogság a fordító számára, ugyanis lehetővé teszi, hogy kortárs írásmódokat formakövetővé szabjon a francia versben, amit véleményem szerint túl hosszú ideig kötött gúzsba a modernista ideológia.

▼ **Mi az aktuális projekted? Mi jót fordítasz mostanában?**

✓ A lezárások első szakaszában lefordítottam Kemény István *Nilus* című kötetét, és most tettem magam elé *A királynál* címűt. Párhuzamosan nekifogtam Nemes Nagy Ágnes verseinek fordításába is, fontos költő, egy különleges hang, akit még nem adtak ki franciául. Ebben a munkában egy magyar irodalmár kollégám, Tüskés Anna segít. 2022 elején jön ki majd a kötet, ha minden jól megy, egy közép-európai költészetet felvonultató sorozat részeként, amit most indítok el a La Rumeur Libre Kiadónál. A sorozatban lengyel, cseh, szlovák és szlovén költők jelennek majd meg.

▼ **Megtapasztaltad azt is, milyen, amikor akasztják a hóhért, ugyanis megjelentek verseid magyarul a *Türelműveg* című válogatáskötetben. Milyen volt megmártózni a fordított szerző szerepében? Béketűrő szerző vagy? Vagy, mivel érted a fordítást is, beleszólsz a fordító munkájába?**

✓ Tóth Krisztina már a kilencvenes évek végétől fogva fordítja a verseimet. Egészen elképesztő volt, ahogy a párizsi hangulatok életre keltek a magyar verssorokban. Egyszerre lettek budapestiek és maradtak franciák... Egy bérház hűvöse, ami számomra egy gyerekkori emlék, ahogy a fordításban megjelent, igazán lenyűgöző átlényegülési élményt nyújtott. És elmondhatom, hogy nagy szerencsémre a legjobb költő fordítók jutottak nekem: Lackfi János, aki a francia nyelv virtuóza, Imreh András, aki pontos, kifinomult, de készséges, ráadásul a költészet fordításának szakértője, maga is egyedi hangú költő, és hát Kemény István is fordított tőlem. Mivel ő nem ért franciául, készítettem neki néhány nyersfordítást, és beszéltem neki a versekről, aztán ő fantasztikus érzékkel tette a magáévá őket. Itt egy bizonyos szonettre gondolok, egy szatírára a párizsi nagyvilági vacsorákról, amelyek önelégült konformizmusukban ragyognak, ebben Kemény nagyon magyar módszert talált az eredeti irónia érzékeltetésére: egyik versszakból a másikba átnyújtva kettétörte a „Nietzsche” szót, maradt a rímhelyzetben az eleje, ahogy franciául ejtjük (Nietzsch'), és átlökődött a következő strófa elejére az „-e”, mint a magyar kérdőszócska. Pontosan így olvasta fel a verset egy francia színész a párizsi Livres en tête fesztiválon. Mintha a rím hangzója, az „ics” a kifújt füst hangja lenne, a *vanitatum vanitas* nesze, amelyben ezek a konformista vacsorák megtestesülnek most és megtestesültek mindig. Ezenfelül Bárdos Miklós fordította le néhány Kemény Istvánról szóló esszémet, hasonlóképpen hibátlanul. Végző soron a „fordított fordító” egy boldog fordító, és végtelenül hálás.

Fordította Jeney Zoltán

